

la uspješnija, upozorava autor, potrebno nam je znanje o kriterijima kojima se određuje moralno dobro te moralno ispravno ponašanje. Razlikovanje tih kriterija pomaže nam prihvatiti i etiku i bioetiku kao znanosti koje određuju i međusobno povezuju različite sadržaje pomoću kojih se donosi etički dobra i etički ispravna odluka. Metodologija kojom se to postiže predmet je posebnog poglavlja. Poznavatelji bioetike znaju da se informacije o metodama bioetike rijetko nalaze u bioetičkoj literaturi. Stoga dio knjige u kojem su predstavljene temeljne metode bioetike čini poseban doprinos autora. Onima koji se bioetikom kane ozbiljno i sustavno baviti taj dio može poslužiti kao orijentir pomoću kojega se informiraju jesu li i koliko jesu njihova promišljanja doista bioetička. Nakon toga još samo jedan korak dijeli čitatelja do analize konkretnih bioetičkih problema. To je upoznavanje s »problemsko-sadržajnim aspektima interdisciplinarnog bioetičkog dijaloga«. Vještinom iskusnog učitelja autor nas uvodi u područja teologije, filozofije, prava, sociologije i ideologije te u svakome od njih ističe ono što je važno za bioetički dijalog. Svako od navedenih područja znanosti – zahvaljujući autorovoj jasnoj argumentaciji – čini se čitatelju podjednako potrebnim, a što je još važnije, bliskim.

Upoznati s doista zavidnim brojem informacija te na zanimljiv način stečenim znanjima čitatelji postaju spremni za promatranje i promišljanje konkretnih bioetičkih problema. Osposobljenost za taj posao testiraju zajedno s autorom za probleme pobačaja, biotehnoških postignuća i njihovih manipulacija, kvalitete života, zaštite prava pacijenata i ispitanika u medicinskom tretmanu i biomedicinskim istraživanjima, te za brojna druga pitanja bioetičkog sadržaja.

Na kraju, svemu tome treba dodati i osobno uneseni autorov »duh« koji stalno

poziva na dijalog i bioetičko promišljanje te bioetičko praktično djelovanje – sve u službi dobrobiti svih ljudi.

Nada Gosić

Mario CIFRAK, *Die Beziehung zwischen Jesus und Gott nach den Petrusreden der Apostelgeschichte*. Ein exegetischer Beitrag zur Christologie der Apostelgeschichte (Forschung zur Bibel – Band 101), Echter Verlag, Würzburg 2003., str. 381

Studija u kojoj Mario Cifrak istražuje odnos Isusa i Boga u Petrovim govorima Djela apostolskih njegova je doktorska disertacija prihvaćena od Teološkog fakulteta Sveučilišta u Freiburgu, u Njemačkoj, u ak. godini 2000/01., a objavljena kao 101. svezak egzegetsko-teološkog niza »Forschung zur Bibel«, u izdavačkoj kući Echter Verlag u Würzburgu, 2003. godine. Kao što je istaknuto u podnaslovu, studija želi biti doprinos u istraživanju kristologije Djela apostolskih. Autor u uvodu ističe kako Petrovi govori »spadaju u znakovite kompozicijske oblike Djela apostolskih« koji su usredotočeni na »kristološko značenje uskrsnog događaja« (str. 21s). U njima je Luka za potrebe svoga djela preradio staru predaju, pitanje je samo s kojom namjerom.

Podsjećajući na 1 Kor 15,4f kao najstariji izričaj vjere Pracrkve u kojem »su Petar i dvanaestorica adresati ukazanja Uskrsloga«, Cifrak naglašava kako se ta shema nalazi i u Lk 24,34.44-49 i kako je tu Petar posebno istaknut, a to vrijedi u još većom mjeri za Dj 10,40, gdje Petar govori u ime dvanaestorice. Zato je on »svjedok uskrsnuća *par excellence*« (str. 22). Petar u svojim govorima svjedoči pred različitim slušateljima pri čemu je najvažnija tema to-

ga svjedočenja odnos Isusa i Boga, točnije riječ je o »Božjoj namjeri u događajima Isusove povijesti«, a to opet znači da Djela apostolska sadrže »teologiju koja je usmjerena na Isusa i njegovu teocentričnost« (str. 24). Cilj svoga istraživanja autor vidi u »objašnjenju odnosa između Isusa i Boga u svim Petrovim govorima Djela apostolskih« (str. 26).

Knjiga sadrži 324 stranice teksta, 25 stranica literature (bibliografija) i 30 stranica popisa citiranih biblijskih mjesta. Podijeljena je u 4 velika dijela: *Petrov jeruzalemski govor prije Duhova* (29-74); *Petrovi misijski govori u Jeruzalemu* (75-220); *Petrov misijski govor u Cezareji* (221-265); *Petrovi jeruzalemski govori* (267-315); na kraju je sve obuhvaćeno kratkim sažetkom (317-324). Svakom od osam Petrovih govora posvećeno je po jedno poglavlje, pa je radnja tako dalje strukturirana.

U svakom poglavlju autor postupa, manje ili više, na isti način: prvo ističe egzegetske probleme dotičnog teksta, pokušavajući ga točno odrediti u kontekstu Lukina djela, te preko istraživanja vokabulara, sintakse, semantike i strukture priprema rješenje postavljenog zadatka, a to je odgovor na pitanje odnosa Isusa i Boga u tim govorima. Uvijek se pritom postavlja i pitanje motiva variranja odnosa u različitim govorima. Posebna pitanja koja pomalo izlaze iz zadanih okvira, a mogu poslužiti obogaćenju radnje, autor obrađuje tematski u tzv. »ekursima« kojih ima 20.

Prvi dio pod naslovom »*Die Jerusalem Petrusrede vor Pfingsten*« obrađuje Petrov jeruzalemski govor prije Duhova (Dj 1,16-22), u kojem dominiraju dva glagola što stoje u međusobnom odnosu, »morati« i »ispuniti«. Sve što se događa s Isusom predviđeno je u Pismu i izraz je volje Božje. Tako su se i Judina izdaja i Matijin izbor na njegovo mjesto »morali« dogoditi, jer se moralo »ispuniti« Pismo.

Luka iz toga zaključuje, »da je Bog htio izabrati dvanaestoricu ... i da ih je već tada (Lk 6,12-13) predodredio kao svjedoke 'uskrsnuća' (usp. Dj 10,41). Isus je djelovao sukladno volji Božjoj (Lk 6,12-13), a kao Uskrsli tu volju ističe kao svoju vlastitu« (str. 54).

U drugom dijelu koji je naslovljen »*Die Jerusalem Missionsreden des Petrus*« obrađena su četiri Petrova misijska govora u Jeruzalemu, pri čemu Pismo i dalje igra važnu ulogu. U središtu Petrova duhovskog govora (Dj 2,14-39) stoji uskrsli i proslavljeni Gospodin. U njemu se »moralo« ispuniti ono što je »Bog nekoć obećao Davidu, da će njegov potomak sjediti na njegovu prijestolju i biti mesijanski kralj (Pomazanik) koji će vladati uvijek. Zato je Krist morao biti uskrsen« (str. 99). Petrov govor započinje s Isusovim djelovanjem koje je bilo obilježeno čudesima zato što je Bog djelovao u svom Sinu, a završava njegovom proslavom u nebu. »Uzašašće je dakle razdjelnica između 'zemaljskog' i 'nebeskog' Isusa. Ali Isusov odnos prema Bogu ostaje neprekinut. Lukina kristologija je kristocentrična teologija, jer je Bog u Isusu Kristu svoj već u Starom zavjetu donesen plan spasenja konačno ostvario« (str. 118). Isus je Sin Božji, rođen od Boga i poslan kao prorok konačnih vremena, predan prema Božjem promislu, ali i uskrsen od Boga i uznesen na nebo.

U Petrovu govoru u jeruzalemskom hramu (Dj 3,12-26) Bog se približe određuje kao Bog otaca, Abrahama, Izaka i Jakova i kao Bog izlaska iz Egipta, a Isus kao »njegov Sluga«. To je Bog koji je po prorocima preokao trpljenje svoga Pomazanika i to ispunio na Isusu, svome Sluzi koga je uskrsio od mrtvih i poslao kao predvodnika života. Tu prevladavaju glagoli »uskrsiti«, »poslati«, »blagoslivljati«. Takav odnos Boga i Isusa želi reći da je

»uskrsnuće i poslanje Sluge Isusa, Proroka i Krista, bila njegova proslava. On je blagoslivljao i obraćenike vodio k životu. Krist je morao trpjeti. Bog ga je uskrisio. Na temelju uskrsnuća on kao Sin posjeduje ime koje liječi. Nebo ga mora prihvatiti. Bog će ga otuda ponovo poslati« (str. 165).

Petrov govor pred Velikim vijećem (Dj 4,8-12) spada među najkraće, a stoji u kontekstu ispitivanja Petra i Ivana zbog ozdravljenja bolesna čovjeka. Iz pitanja »u čije ste ime to učinili« (4,7) proizlazi da su oni »učili narod na temelju (επι) Isusova imena i naviještali uskrsnuće po (εν) njemu. Učenje Apostola o uskrsnuću ima svoj temelj u Isusu« (str. 167). Iako i Apostoli na temelju ozdravljenja bolesna čovjeka mogu izgledati kao spasitelji, oni naglašavaju da djeluju u Isusovo ime, pa rezultat toga nije samo neko dobro djelo, ozdravljenje, »već spasenje ... Djelovanje u Isusovo ime ima za učinak spasenje« (174). U Lukinoj kristologiji to znači: »Uskrsli je Isus iz Nazareta koji je već na zemlji kao Krist činio dobro, jer je Bog bio s njim. Sad on međutim kao dobročinitelj ima svoje ime. A to ime je jedinca-to« (str. 181).

Ponovni Petrov govor pred Velikim vijećem (Dj 5,29-32) ima također kao i onaj na dan Pedesetnice (Dj 2,32-35) za temu Isusovo uzvišenje i proslavu. Na pitanje Velikog svećenika: »Nismo li vam strogo zabranili učiti u to Ime?« (5,28) Petar uzvraća upozoravajući što je Bog učinio s onim koga su oni osudili na križ. »Petar želi naglasiti, premda je razapeti Isus trebao biti od Boga proklet i u grobu istrunuti, Bog ga je ipak uskrisio i proslavio. Iz toga proizlazi da uskrsnuće predstavlja konačno dovršenje saveza sklopljena s ocima« (str. 201). U ovom govoru dominiraju glagoli »uskrisiti«, »uzvisiti«, »proslaviti« na kojima počiva shema prema kojoj je »Bog 'naših otaca' uskrisio Isusa i

uzvisio ga kao Predvodnika i Spasitelja. Kao Uzvišeni on Izraelu pruža obraćenje i oprostjenje grijeha« (str. 214). U svim Petrovim jeruzalemskim govorima u središtu je »ime« kao sinonim za osobu (Kyrios), a njegovo uzašašće odnosno uzvišenje je odlučujuća točka poslije koje se zaziva Isusovo ime. »Iz Petrovih jeruzalemskih misijskih govora proizlazi dakle sljedeće izjednačavanje i inkluzija (Dj 2,21 – 5,31): ime Gospodinovo = ime Isusa Krista, Nazarećanina = Spasitelj« (str. 217).

U trećem dijelu s naslovom »Die Missionsrede des Petrus in Cäsarea« obrađen je Petrov misijski govor u Cezareji (Dj 10,34-43) u kojem je prvi put govor o Isusovoj sudačkoj ulozi. Njega je »Bog postavio za suca živih i mrtvih« (10,42). Ali on je ponajprije Spasitelj (10,36) jer »po imenu njegovu prima oprostjenje grijeha svaki koji u nj vjeruje« (10,43). U Petrovu slanju iz Jope u Cezareju Cifrak vidi aktualiziran motiv Jonina slanja u Ninivu, da Ninivljanima navijesti sud i pozove ih na obraćenje. »Kao Jona i Petar naviješta obraćenje i sud. Isus sam je naviještao obraćenje i sud (usp. Lk 11,32). Uskrsli Isus i Bog naložili su to Petru (usp. Lk 24,47; Dj 10,42) i tako Isus po apostolima nastavlja svoj navještaj obraćenja« (str. 254s). Tako je uspostavljen kontinuitet u navještaju obraćenja od Jone preko Isusa do Petra, ali naravno s jasnom razlikom: »Isus je više od Jone, jer se obraćenje na oprostjenje grijeha događa po imenu Isusovu« (str. 255).

U četvrtom dijelu studije »Die Jerusalem Petrusreden« obrađena su dva preostala Petrova govora u Jeruzalemu, i to prvi pred zajednicom u Jeruzalemu (Dj 11,5-17), a drugi na apostolskom saboru (Dj 15,7-11). U prvom govoru riječ je o nekoj vrsti Petrova polaganja računa pred obrezanima i njegovu odnosu prema neobrezanima (11,2-3). Iako u Dj 10 nije bi-

lo govora o Petrovu zajedništvu stola s neobrezanima, obrezani mu u Jeruzalemu ipak to predbacuju (11,3), što Luka koristi kao priliku da »načelno tematizira odnos kršćana prema 'nečistima'. Isus je jeo s grešnicima (usp. Lk 15,2) a Petar je jeo s neobrezanima, kako bi ih obratio. Dj 11,18 potvrđuje to« (str. 269s). Petar koristi dvostruko viđenje i glas s neba kako bi uvjerio obrezane da je sam Bog izbrisao granicu između »čistog« i »nečistog«, a sve s ciljem spasenja pogana (Dj 11,14). »Činjenica da je Bog odnosno Isus podario poganima obraćenje za život smirila je jeruzalemsku zajednicu« (str. 294).

Posljednji u nizu Petrovih govora jest onaj na apostolskom saboru u Jeruzalemu koji je sazvan kako bi se riješilo pitanje, moraju li se pogani obrezati i vršiti druge propise Zakona kad prihvate evanđelje. »Govor se bavi pitanjem, jesu li pogani spašeni po milosti Gospodina Isusa. A to onda ne vrijedi samo za pogane, nego i za Židove, jer Mojsijev propis je prevladan vjerom u Isusa« (str. 297). U Petrovu govoru ključni su pojmovi: *riječ, vjera, milost*. Petar je poganima navijestio riječ o Isusu koju su pogani vjerom prihvatili i u njoj našli milost spasenja i zato ne moraju biti obrezani. »Ta milost jest milost Gospodinova. Isus je Gospodin. On spašava. Judeokršćani i poganokršćani spašavaju se milošću Gospodina Isusa. Stoga oni ne vjeruju 'po Gospodinu Isusu', nego u njega« (str. 313). Iz Petrova govora jasno proizlazi da su Bog i Isus izabrali Petra da navijesti poganima riječ Evanđelja koju će oni prihvatiti vjerom. »Taj odnos smjera na spasenje Židova i pogana, pri čemu Božje spasenjsko djelovanje prelazi u spasenjsko djelovanje Gospodina Isusa. Gospodin Isus djeluje kao Bog« (str. 313).

Na kraju Cifrak sažimlje rezultat svog istraživanja Petrovih govora navodeći još jednom brojne kristološke naslove i

funkcije koje Luka pridaje Isusu povezujući njegov zemaljski život i njegovu nebesku egzistenciju u slavi, nakon uskrsnuća odnosno uzašašća što je u Lukinoj kristologiji odlučujući moment. Iako se u svim govorima pojavljuje Bog koji stoji iza plana spasenja, Isus nije samo pasivni izvršitelj tog plana. On pozna taj plan i on ga svjesno provodi u djelo. Tako se »ne može govoriti o 'teocentričnoj kristologiji' ili 'teocentričnoj soteriologiji', nego o 'kristocentričnoj' teologiji i 'kristocentričnoj' soteriologiji« (str. 319).

On upozorava i na određenu sličnost Lukine koncepcije s onom Poslanice Hebrejima. U oba slučaja riječ je o pokušaju da se nadvlada kriza kontinuiteta povijesti spasenja nastala između ostalog i razorenjem hrama. »U Petrovim govorima pojavljuje se Isus Davidov potomak kao jedini Spasitelj. Time se čitatelje podsjeća da su hram i Zakon izgubili svaku spasenjsku ulogu, poglavito Zakon, što je nakon razorenja hrama prouzročilo brojne probleme. Iz te nesigurnosti nastaje potreba za sigurnošću, za autoritetom. Taj autoritet vrše apostoli, prije svega Petar ... Sa slikom Petra kao misionara Židova Luka se pobrinuo za to, da se poganokršćani osvjedoče o pouzdanosti Evanđelja; a slikom misionara pogana on se pobrinuo za pouzdanost Evanđelja kod judeokršćana. A iz toga proizlazi mješovita kršćanska zajednica kao adresat Petrovih govora« (str. 323s).

Što na kraju reći o prikazanoj studiji? Sama činjenica da doktorski rad jednog stranca bude u cijelosti objavljen u uglednom biblijsko-znanstvenom nizu govori o kvaliteti studije. Cifrak je pokazao da suvereno vlada znanstvenom biblijskom metodom, ukazujući uvijek na problematiku izvora, predaje i redakcije teksta, koji uvijek smješta u širi i uži kontekst. On velikom minucioznošću proučava svaku pojedinu rečenicu, ulazeći u najsitnija pitanja

vokabulara, sintakse i semantike. Katkada je sve to do te mjere precizno analizirano da je teško zadržati pregled nad svim time i slijediti glavnu nit radnje. Zadržuje opseg i izbor korištene literature koju Cifrak značajki citira, nalazeći uvijek pravu mjeru i u prihvaćanju tuđeg mišljenja kao i u neslaganju s njim.

Razumljivo je da je u ovakvoj studiji brojne aspekte Lukine bilo moguće tek naznačiti, pa ostaje nada da će to u nekim drugim radovima biti dalje razrađivano. Autor je naime ostao dosljedan onom što stoji u naslovu, da je to njegov »egzgetski doprinos«. Taj doprinos je, bez sumnje, vrlo vrijedan, ali ipak ostaje određen žal, što i teološka dimenzija nije, barem u određenoj mjeri, došla do izražaja. To bi bilo poželjno ne samo u pogledu teologije Petrovih govora, već i s obzirom na teološku koncepciju cjelovitog Lukina djela, to jest s obzirom na teološki odnos Lukina evanđelja i Djela apostolskih. To bi ovom izvrsnom radu dalo još veću vrijednost. Ostaje za poželjeti da će to Cifrak ili možda netko drugi, potaknut baš ovim radom, u pojedinačnim člancima naknadno učiniti.

Ivan Dugandžić

HOFFMANN, P. – HEIL, Ch.,
(hrsg.), *Die Spruchquelle Q*.
Studienausgabe Griechisch und
Deutsch, Wissenschaftliche Buchge-
sellschaft/Peeters Publishers;
Darmstadt – Leuven, 2002.

Ovo studijsko izdanje izvora Q sadrži predgovor, uvod tj. status quaestionis, kritičke znakove u tekstu, grčki tekst i njegov prijevod na njemački, bilješke uz rekonstrukciju teksta kritičkog izdanja Q, kon-

kordanciju i bibliografiju. Knjiga ima 185 stranica.

1.) Predgovor su napisali P. Hoffmann i Ch. Heil. Grčki tekst slijedi Q rekonstrukciju Internacionalnoga Q projekta (IQP) koju su objavili J.M. Robinson, P. Hoffmann i J.S. Kloppenborg Verbin: *The Critical Edition of Q*, Leuven – Minneapolis 2000. Njemački prijevod su priredili P. Hoffmann i Ch. Heil. Za bolji pregled povijesti recepcije tradicije o Isusu u ranom kršćanstvu ovo izdanje sadrži osim Q teksta također i od Q neovisne dvostruke predaje iz Markova i Tominog evanđelja s njemačkim prijevodom. Za razliku od *Critical edition* ne donosi paralele Matejeva i Lukinog evanđelja.

2.) Uvod je napisao Ch. Heil, a upute i poticaje su mu dali P. Hoffmann i J.M. Robinson. Najprije donosi razvoj Q hipoteze. U tom razvoju postavlja se pitanje »biti kršćanstva« (»das Wesen des Christentums«): Isusove riječi iz Q ili iz Markova evanđelja, ili Pavlov navještaj Krista. Prijelomni trenutak je disertacija H.E. Tödtta »Der Menschensohn in der synoptischen Überlieferung« koja se pojavila 1959. Ovim radom se pobilo mišljenje da Q pretpostavlja *vlastiti (eigenen)* kerigmatski nacrt koji otvara put analizi tradicije i redakcije u ovom judeo-kršćanskom dokumentu. Kad govorimo o literarnom nastanku Q, onda nam pomaže struktura ovoga izvora (usp. str. 14-15):

A. Ivan Krstitelj i Isus iz Nazareta (Q 3,2 – 7,35)

Ivanova poruka (Q 3,2b-17)

Isusovo krštenje i potvrda (Q 3,21s; 4,1-13)

Isusov programatski govor (Q 4,16; 6,20-49)

Vjera jednog poganina u Isusovu riječ (Q 7, 1-10)

Ivan, Isus i djeca mudrosti (Q 7,18-35)

B. Glasnici Sina čovječjeg (Q 9,57 – 11,13)

Radikalno nasljedovanje (Q 9,57-60)